

Kincseskamra a régi Magyarország peremén

Néhány szó a helytörténetírásban rejlő lehetőségekről

G. M. G. Herrmann 18. századi brassói várostörténetének teljes kiadása kapcsán

Georg Michael Gottlieb von Herrmann: Das alte Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800. Herausgegeben von Bernhard Heigl és Thomas Şindilariu. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 2010. 418 oldal

Alighanem a népszerű történész közhelyek tárgykörébe tartozik annak a sajátos, örömteli és egyben hátborzongató pillanatnak a megélése, mely során a levéltári kutatás helyszínére különféle viszontagságok után megérkező kutató először szembesül a megcélzott intézmény által gondozott, elolvasásra váró irat roppant mennyiségével. Mindez további különleges élményekkel egészül ki abban az esetben, ha az illető van olyan szerencsés, hogy a történelmi Magyarország valamely nagy múltú városának gazdag gyűjteményébe nyer bebocsátást, netán egy olyan intézménybe, ahol nemcsak egyszerűen ajtót nyitnak a zörgetőnek, hanem jó tanáccsal, praktikus segítséggel is támogatják a kutatómunkát. Ahol a kíváncsiság érdem, nem holmi bosszantó jellemhiba, a tudomány rossz szelleme, a szakmai féltékenység pedig nevetségesen gyorsan foszlik szét a végenincs folyóméterek árnyékában. Olyan helyek ezek, ahol a házigazda szerepét betöltő, jó szándékú és értő levéltáros mosolyában annak biztos tudata csillan meg, hogy a gondjaira bízott állományban még hosszú évszázadokra és kutatók egész hadseregére elegendő anyag várja felfedezőjét, merítsünk mi is csak bátran a kiapadhatatlannak tűnő forrás vizéből. Talán többen vannak, akikben felmerül a kétely: létezik-e még ilyen hely? A válasz határozott igen, legalábbis a történelmi Magyarország peremén őrt álló Brassóban, a valamikori Szász-

föld koronás városában feltétlenül. A Barcasági kerület élén csaknem egyeduralkodó Brassó – régi, szász nevén Kronstadt – legalább 775 évre visszatekintő múltjának írásos emlékei most két jelentősebb gyűjteményben állnak kiváló kutatási feltételek mellett az érdeklődők rendelkezésére: a régi Kovács-bástya ódon falai között elhelyezett állami levéltárban, illetve a Fekete-templom mellett álló, fél ezredévnél is idősebb városi – a reformáció óta evangélikus – plébánia Johannes Honterusról elnevezett levéltárában.¹

Igaz, egy élet is kevés ahhoz, hogy teljes mélységében megismerhessük e gazdag gyűjtemények anyagát, ám a városi levéltárosoknak és történészeknek hála, már a 18. századtól beszélhetünk a levéltári iratok tudományos elveken alapuló rendezéséről, feltárásáról és feldolgozásáról,² ami egyfelől a tájékozódást könnyíti, másfelől olyan összefoglaló munkák megszületéséhez vezetett, mint Georg Michael Gottlieb von Herrmann brassói várostörténete. Ám Herrmannak a 19. század fordulóján végzett munkáját, Brassó – azon keresztül pedig a Barcaság és Erdély – történetének három vaskos kötetet kitevő feldolgozását nem csak a szerző levéltári tájékozottságának és alapos történelmi ismereteinek köszönhetjük. A mű elkészülésében szerepet játszottak a 18. század végi Erdélyben is megmutatkozó, azonban az egész Habsburg Birodalom területére általában jellemző konfliktusok. Az álla-

¹ A Honterus-Archiv és adatbázisai interneten is elérhetők, lásd: www.honterus-archiv.ro

² Vö.: Gernot Nussbächer: *Contribuții la istoria arhivei Braşovului în secolele XV–XVIII*. In: Cumidava 1970 (4), 559–574.

mi cenzúra szigora, a vallási alapú diszkrimináció utat találtak az egyes közösségek szerveződési szintjeiig, így áldatlan hatásuk nem kímélte a brassói városvezetést sem, ahol ádáz harcok folytak a befolyásos pozíciókért. Herrmann, aki képzettségénél és tapasztalatainál fogva évtizedek óta vezető városi hivatalokat töltött be, s kétségkívül a felvilágosodás kori erdélyi szász értelmiség élvonalába tartozott, 1799-ben vált a politikai harcok áldozatává.³ Minden tisztségétől és jövedelmei nagy részétől megfosztva az

írásban és a tudományos munkában keresett menedéket, mintegy példaként állítva a jövő nemzedék előtt a felvilágosodás korának nagy tanulságát: a közjó szolgálata nem érhet véget a hivatalok küszöbén, a társadalmi hasznosság a tudás felhalmozásában, rendszerezésében és megosztásában is tetten érhető.

Herrmann monumentális brassói város-története összesen 1654 oldalnyi kéziratot jelent, mely a brassói Honterus Levéltár állományában található, csakúgy, mint a szerző által felhasznált források egy jelentős része. A munkát írója három kötetre osztotta, melyek közül a most megjelentetett első – Brassó története 1688-ig – még sosem került nyomtatásba. Az 1688–1800 közötti eseményeket feldolgozó második és harmadik kötetet már a 19. század végén kiadták a neves nagyszombati gazdaságtudományi professzor, Oscar von Meltzl gondozásában.⁴ Mint ahogyan Meltzlnak az említett két kiadványhoz írt előszavából is kiolvasható, a távolabbi múlttal foglalkozó első kötet anyaga a 19. század nemzeti mozgalmainak hevében, a szászszög Budapesttel és Béccsel folytatott csatározásai árnyékában másodlagos jelentőségűnek tűnt, ezzel indokolható tehát mellőzése. Annál értékesebbnek bizonyul azonban a 21. századi tudományos közönség számára. Herrmann alapos műveltsége és a régi brassói iratok terén szerzett mélyreható ismeretei folytán ugyanis igen megbízható tolmácsolja a barcasági múltnak. Műve egyértelműen forrásorientált, ami a mai olvasó számára azzal az előnnyel is kecsegtet, hogy közvetve olyan kútfőkhöz is hozzáférést biztosít, amelyek napjainkban már nem állnak rendelkezésre. Herrmann a város történetét a Német Lovagrend 13. század eleji barcasági tevékenységével vezeti be, majd röviden ismerteti a középkor ese-

³ Georg Michael Gottlieb von Herrmann (1737–1807): előkelő brassói patríciuscsalád gyermeke, felmenői között számos városbíróval és vezető városi tisztségviselővel. A latin és a görög nyelv terén már korán rendkívüli jártaságra tett szert, kimagaslóan tehetséges tanulónak bizonyult, jóllehet gyenge egészsége és egy pestisjárvány miatt 1755-től felállított barcasági karantén miatt a művelt szász fiatalok körében jellemző külföldi tanulmányokra nem vállalkozhatott. 1758-ban lépett közigazgatási pályára, a nagyszombati szász *Directorium Oeconomicum* írnokaként. Később vizsdatért Brassóba, s 1764-től a városi levéltár gondozójaként ismerjük. A városi iratanyag rendezése terén maradandót alkotott, a legrégibb oklevelekre vonatkozó jegyzetei és rendezése a mai napig irányadók. 1771-től városi jegyző, 1774-től városi tanácsstag, 1784-től a város gazdasági ügyeiért felelős városgazda, 1795–1796 folyamán városbíró. Az erdélyi szászok múltjának, különösen pedig az autonóm közösség jogi hátterének avatott ismerője volt, e témákban több írása is született, jóllehet az állami cenzúrára való tekintettel neve eltitkolása mellett. 1799 júliusában minden indoklás nélkül eltiltották a közhivatalok viselésétől. Történetírói tevékenysége ezek után, a kényszerű száműzetés éveiben lendült fel igazán, melynek legjelentősebb eleme az első, modern tudományos megalapozottságú brassói várostörténet. Bővebben lásd: Joseph Trausch: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denkblätter der Siebenbürger Deutschen*. 2. köt. Kronstadt, 1870. 129–148.; Gernot Nussbacher: *G. M. G. Herrmann*. In: Taten und Gestalten. Bilder aus der Vergangenheit der Rumäniendeutschen. II. Band. Hermannstadt/Sibiu, 2002. 20–23.

⁴ A szóban forgó két kötetet a körültekintő szerkesztők CD-melléklet formájában csatolták az első kötet kiadványához, így a herrmanni mű teljes terjedelmében áll az olvasó rendelkezésére.

ményeit, melyek során zömében az utóbb a századok korai történetéhez kapcsolódó, ma már alapműnek számító forráskiadványok⁵ lapjain publikált oklevelek tartalmára ismerünk. A forrásadottságokhoz igazodva, a 16. századtól kezdődően bőségebbé válnak az egyes fejezetek, így különösen a kora újkor kedvelői számára bizonyul hasznos olvasmányoknak a kötet. A fejedelemség kori Erdély története sajátos aspektusból, az egyébként meglehetősen tájékozott és világlátott brassói századok szemszögéből tárul fel az olvasó előtt, olyan meggyőző részletességgel, mely csak a szerző számára még bőségesen rendelkezésre álló, szemtanúk vallomásain alapuló naplók, krónikák⁶ és eredeti okleveleken alapuló elbeszélési technika sajátja. Mivel Herrmann tollán egész Erdély története elevenedik meg, a mű jócskán túlmutat egy egyszerű helytörténeti munka jelentőségén, és bátran ajánlható a korszak németül olvasó kutatói számára, függetlenül attól, hogy a századok vagy az Erdélyi Fejedelemség átfogó történetével foglalkoznak-e.

Az új Herrmann-kiadás kapcsán érdemes néhány gondolat erejéig megemlékezni arról a munkaközösségről is, amely vállalkozott a mű megjelentetésére. A *Das alte Kronstadt* az erdélyi századok egyik fontos – 19. századi erdélyi gyökerekre visszatekintő – németországi tudományos csomópontjának számító *Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde* megbízásából látott napvilágot a Böhlau kiadó közreműködésével megjelenő *Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens* sorozat aktuális köteteként. A terjedelmes mű feldolgozását, jegyzetel-

sét és a szükséges háttérkutatásokat a század levéltárai avatott ismerői végezték el, akik közül Thomas Şindilariu a brassói Honterus Levéltár alkalmazásában álló, a gyűjtemény nemrégiben lezajlott rendezésében és digitalizálásában is komoly részt vállaló levéltáros történész. A helyszíni tapasztalatokon alapuló tájékozottság kézzelfogható módon gyarapítja a kiadvány érdemeit, különösen a Herrmann-mű forrásainak teljességre törő, táblázatos formában rendszerezett bemutatása figyelemreméltó, mely akár a legfontosabb brassói kéziratok és nyomtatásban is megjelent források praktikus összefoglalójaként is hasznosítható. A mű keletkezésének történeti kontextusáról, a szerző életpályájáról, a *Das alte Kronstadt* szövegváltozatairól és a vele kapcsolatba hozható kéziratokról rövid bevezető ad felvilágosítást, egyben megkönnyítve a tájékozódást a brassói levéltárak világában helyismerettel nem rendelkezők számára is. Maga a Herrmann-szöveg az eredeti, 18. század végi helyesírást követve áll az olvasó előtt, közvetlen közelségbe hozva az eredeti nyelvi környezetet, amelyben a mű megszületett. A bemutatott események megértését jegyzetapparátus segíti, jóllehet igen szűkre szabottan. Az egyes személyek, helységek említése során a szerkesztők legfeljebb az elemi információk közlésére szorítkoztak, amit a bevezetőben a szigorú terjedelmi korlátokkal indokoltak. A józan érvelés elfogadása mellett azonban zárójelben mégis engedtessek meg az az apró megjegyzés, hogy a tárgyalt korszakokban magyar dominanciájú erdélyi közigazgatási rendszernek, különösen pedig a fejedelemség kori Erdély egyáltalán nem elhanyagolható magyar vonatkozásainak, egyáltalán magának a magyar nyelvnek alaposabb ismerete – akár egy magyar nyelvű lektor segítségével igénybevétele révén – tovább emelte volna az egyébként kiváló munka színvonalát.

Mindez azonban alig von le valamicskét a kiadvány jelentőségéből, ami voltaképpen két lényegi ponton ragadható meg. Egyfelől egyszerű hozzáférést biztosít a történelmi

⁵ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. 1–7. köt. Hermannstadt–Bukarest, 1892–1991.

⁶ A gazdag brassói krónikairódalom egy jelentős részét azóta publikálták a *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* sorozat keretén belül. Vö.: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt/Brassó. Chroniken und Tagebücher*. 4–7. köt. Kronstadt/Brassó, 1903–1918.

Magyarország peremvidékéhez tartozó Brassó forrásanyagához, melynek számos alkalmazási területen – a várostörténettől a regionális történeten át a diplomáciatörténetig – vehetjük hasznát. Herrmann művének kiadása ismét rávilágít arra az egyszerű – bár időről időre elhomályosuló – tényre, hogy mekkora kincsek is rejlenek a „vidéki” levéltárak porosodó polcain, és hogy a helytörténetírás továbbra is kiváló alapot szolgáltat az átfogó történettudomány számára. Kétszeresen igaz ez a szóban forgó kötet esetében. Mivel egy kétszáz évvel ezelőtt született várostörténetről van szó, Herrmann munkája már önmagában véve is forrásértékű, különösen a 2. és 3. kötet esetében, melyek a szerző életéhez közel álló időszak eseményeit tárgyalják. Legalább ekkora jelentőséggel bír azonban az a körülmény, hogy a 13–17. századra vonatkozóan rendkívül széleskörű forrásfeltáró munkát köszönhetünk a tudós hivatalnoknak, aki hangyaszorgalommal gyűjtögette azokat a kútfőket, amelyek voltaképpen pótolhatatlanok a brassói, barcasági és erdélyi történelem megismerése szempontjából. Másfelől – ha már a forrásoknál tartunk – szót érdemel a kezdeményezés maga is, hiszen

bizton állíthatjuk, a forráskiadás manapság nem tartozik a tudományos irodalom népszerű műfajai közé. Figyelemreméltó, egyben ígéretes az, hogy a heidelbergi tudományosság felkarolja az „*ad fontes*” szellemiségű munkákat, annak dacára, hogy éppen az újabb nyugat-európai történettudományi tendenciák ostromában tűnik kissé mellőzöttnek a forrásfeltáró és forrásközlő tevékenység. Feltétlenül dicsérendő tehát, ha a nagy és látványos szintézisek árnyékában akadnak még olyanok, akik veszik maguknak a fáradságot, és időt, energiát nem kímélve nekirugaszkodnak egy-egy jelentős kútfő feldolgozásának. Hiszen hogyan is rajzolhatnánk meg mutatós és magasröptű elméleteinket a levéltárakban eredeti dokumentumokat feldolgozó történészek és levéltárosok munkája nélkül? Csak csatlakozhatunk tehát a *Das alte Kronstadt* kiadói által megfogalmazott vélekedéshez: a fent bemutatott és az ahhoz hasonló munkák alapvető ösztönzői a történetírásnak, és újabb lendületet adhatnak a történeti Erdélyre irányuló kutatásoknak.

CZIRÁKI ZSUZSANNA